

A KORONAVÍRUS-VÁLSÁG HATÁSA A FELSŐOKTATÁSRA EURÓPAI ÉS GLOBÁLIS KÖRKÉP

HRUBOS ILDIKÓ

Budapesti Corvinus Egyetem

Beérkezett: 2020. november 30., *elfogadva:* 2021. január 13.

A tanulmány azokat a fontosabb kutatási eredményeket foglalja össze, amelyek a koronavírus kezdeti szakaszában születtek, és nyilván jórészt mozaikszerű empirikus vizsgálódásokon alapulnak. A fő hangsúlya azonban a várható következményekre kerül. Vajon mennyiben, milyen mértékben és formákban szükséges és kívánatos a rendkívüli állapot körülményei között bevezetett tanulási és tanítási formák fenntartása, azok továbbfejlesztése és a jövőbeni gyakorlatba való – hosszabb távban gondolkodó – beépítése. Ez a kutatási megközelítés kapcsolódik az utóbbi években kiemelten kezelt témához, a tanulás és tanítás korszerűsítésének kérdéséhez, de túl is mutat azon. Ismét élesen merül fel a felsőoktatás (és főleg az egyetem) létének kérdése európai és globális szinten egyaránt.

Kulcsszavak: digitalizálás, válság, együttműködés, kreativitás

The study summarizes significant research results that were born in the initial phase of the coronavirus and are clearly based mostly on mosaic-type empirical surveys. However, they mainly emphasize the expected consequences. In what ways, to what extent and in what forms is it necessary and favourable to maintain the education methods introduced under the state of emergency conditions, and to further develop them – considering the long term – for integration into future practices. This research approach is connected to the subject that has been highlighted in recent years, the matter of modernizing learning and teaching, but points even beyond that. The question of the existence of higher education (and mostly universities) in the European and global arena sharply rises again.

Keywords: digitization, crisis, cooperation, creativity

Levelező szerző: Hrubos Ildikó, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8.
E-mail: ildiko.hrubos@uni-corvinus.hu

Bevezetés

A koronavírus-járvány éppen akkor érkezett, amikor a felsőoktatás világszerte a tanulás és tanítás megújításának lázában égett. A változtatási törekvések hátterében – több más fontos gazdasági, társadalmi és akadémiai tényező mellett – a digitalizáció által gerjesztett kihívások (kényszerek és lehetőségek) álltak. A járvány elkerülhetetlenné tette a személyes találkozások nélküli tanulás és tanítás lényeges és radikális bevezetését, mégpedig „azonnal”. A nem várt különleges helyzet egyrészt haladéktalan cselekvést követelt, másrészt pedig kiváltotta a kutatói érdeklődést is, hiszen – mondhatni – „természetes kísérlet” lehetősége adódott. Aktivizálta a nagy nemzetközi szervezeteket is, amelyek felismerve felelősségüket a válság megoldása és az útkeresés tekintetében vizsgálódásokba kezdtek, igyekeztek hallatni hangjukat.

A tanulmány azokat a fontosabb kutatási eredményeket foglalja össze, amelyekre a kezdeti szakaszban került sor, és nyilván jórészt mozaikszerű empirikus vizsgálódásokon alapulnak. Az írás fő hangsúlya azonban a várható következményekre irányul. Vajon milyen mértékben és formákban szükséges és kívánatos a rendkívüli állapot körülményei között bevezetett tanulási és tanítási formák fenntartása, azok továbbfejlesztése és a jövőbeni gyakorlatba hosszabb távra történő beépítése. Itt felmerül az a fontos tapasztalat, hogy mindig a felsőoktatás sokféleségében kell gondolkodni, ami ebben az esetben fokozottan érvényes.

Ez a megközelítés kapcsolódik a felsőoktatásra vonatkozó szakmai gondolkodás már előrehaladott állapotban lévő vonulatához (a tanulás és tanítás korszerűsítése kérdés-körhöz), de túl is mutat azon. Ismét élesen merül fel a felsőoktatás (és főleg az egyetem) létének kérdése. Jó, ha emlékezünk rá, az egyetem ezeréves története során már többször előfordult, hogy a végét jósolták. Utóbb kiderült, hogy éppen a megújulás, egy új modell kibontakozása előtt nyitotta meg az utat a válság. (Hrubos 2018.)

A témával foglalkozó események, rendezvények, szakértői anyagok és eseti empirikus vizsgálatokról szóló közlemények száma igen magas, tudományos igényű publikációk azonban még alig jelentek meg. A tanulmány elsősorban az Európai Felsőoktatási Tériség meghatározó testületeinek megnyilvánulásaira, továbbá néhány, globális összefüggésekre fókuszáló szakmai szervezeten alapul épül. Természetes adottságnak tartja, hogy a publikációk részben kifejezetten a Covid-19 felsőoktatási összefüggéseivel foglalkoznak, részben pedig a felsőoktatás szélesebb, általánosabb nézőpontjába illesztve, ahhoz kapcsolódva gondolkodnak a témáról. Abban a tudatban készült, hogy egy előzmények nélküli és még folyamatban lévő jelenségről próbál bizonyos következtetéseket megfogalmazni.

Ami elmaradt a járvány következtében

Az európai felsőoktatás világa szempontjából kiemelt évenkénti rendezvény az Európai Egyetemi Szövetség (EUA) közgyűlése és konferenciája. Ezek a konferenciák mindig jó érzékkel megválasztott, aktuális és fontos téma köré szerveződnek, alkalmat adnak az európai egyetemi vezetők, szakpolitikusok, felsőoktatás-kutatók és más érdeklődők számára a tájékozódásra, a személyes találkozásokra.

2020. április 16–17-re hirdették meg az esedékes konferenciát (Gdańskban). Ezt a konferenciát azonban már nem lehetett megtartani, tekintettel a járványhelyzetre. Pedig a program ezúttal is fontosnak ígérkezett. Egyetemek, amelyek egy jobb Európát építenek – jelezte a cím a vállalkozás igen ambiciózus jellegét. A rendezvény pótlására 2021. április 7–9-én (Gdańskban) kerül majd sor (*European University Association 2020*).

Ugyancsak elmaradt az Európai Felsőoktatási Térség legfontosabb rendezvénye, amely a tervek szerint 2020 júniusában zajlott volna (Rómában). A Bologna-folyamat irányító rendszeres miniszteri konferenciák között ennek a rendezvénynek kiemelt jelentőséget adott, hogy az 1999-ben elkezdett reform harmadik évtizedének meghirdetése volt a tervezett témája. Az esemény új dátuma 2020. november 19. lett (online formában) (EHEA 2020).

Nagy várakozás övezte a Magna Charta Universitatum aláírásának rendezvényét is, mivel sok vita és egyeztetés után a Magna Charta Observatory irányításával megújították az 1988-ban kibocsátott dokumentumot. Az új Charta hivatalos bemutatását 2020 júniusára tervezték (Bolognában), de a pandémia adta körülmények következtében 2021. június 16–17-re halasztották (*Signe the Magna Charta 2020*). Mindazonáltal az új változatot nyilvánosságra hozták (*Magna Charta Universitatum 2020*).

A rendezvények szervezői online formában igyekeztek és folyamatosan igyekeznek pótolni az elmaradt vitákat, és próbálják biztosítani a folyamatos munkát a felsőoktatással foglalkozó szakmai közéletben.

Az EUA fellépése

Az elhalasztott éves konferencia azonnali pótlásaként három webináriumot szerveztek (április 17., 22., 24.) (EUA Annual Conference webinar series 2020). E rendezvények azonban túlmutattak az elmaradt konferencia témáin, és értelemszerűen máris foglalkoztak a Covid-19 hatásaival és a gyors reagálások bemutatásával, értékelésével, értelmezésével.

Az április 17-i webinárium a konferencia talán fő kérdésével, a felsőoktatási intézmények stratégiai nemzetközi partnersége témájával foglalkozott. Ezen a területen a 2019-es év legfontosabb európai fejleménye az Európai Egyetemi Szövetségek (European Universities' Alliances) létrehozása volt. Az Európai Bizottság hároméves programot hirdetett meg az ERASMUS+ keretében. A pályázat célja olyan szövetségek (együtműködési keretek) létrehozása, amelyek tevékenységükkel elősegítik a hallgatói és munkatársi nemzetközi mobilitás további erősítését. Az oktatási és kutatási együttműködés, a közös diplomák kiadása áll a középpontban. Általánosabb cél az egyetemek hosszú távú stratégiájának az összehangolása, az európai értékek, az európai identitás megőrzése és erősítése nevében. A felhívásra 54 pályázat érkezett, amely közül 2020 nyarára 17-et nyilvánítottak nyertesnek. Összesen 114 egyetem vesz részt ezekben, 24 EU-országból. (O'Malley 2020.) (A Magyar Rektori Konferencia közlése szerint a 17 szövetség közül 11-nek magyarországi egyetem is tagja.) A webináriumon egyetemi vezetők számoltak be az első tapasztalatokról. Kiemelték, hogy a járvány új dimenzióba helyezte ezt a kezdeményezést. Felértékelte az intézmények közös fellépésének jelentőségét, mivel az együttműködés nagyobb teret ad a kreatív ötleteknek, az innovatív gondolkodásnak, ami alapvető kérdés az eredményes védekezés szempontjából.

Az aktuális helyzetre reagált a további két webinarium is. Az egyetemek társadalmi felelősségvállalásának támogatásáról szóló rendezvényen (ápr. 22.) elhangzott, hogy a járvány felerősíti a kérdés jelentőségét. Kibővül azon területek és problémák köre, amelyek esetében határozottan releváns ez a kérdés. Az egyetemek és egyes munkatásaik felajánlják tudásukat a védekezés gyakorlati megvalósításához, amelynek során felhasználják kapcsolatrendszerüket. Az önkéntes munka szerepe új dimenzióba kerül, felértékelődik a lokalitás.

A járvány hatásainak sokféleségére jellemző, hogy sújtja a hazájukban üldözött tudósokat, akik más országba szeretnének menekülni. A Skolars at Risk szervezet missziója az ő védelemük, támogatásuk. A járvány adta rendkívüli helyzetben határlezárásokra, vízumkorlátozásokra, a menedéjog felfüggesztésére kerül sor, ami megnehezíti a segítő munkát. Az érintett személyeknek további speciális támogatásra lenne szükségük. (*Skolars at risk 2020.*)

A partnerség és a differenciáltság együttes kezeléséről szóló webinariumon (ápr. 24.) az interdiszciplináris jellegű, a szektorok közötti együttműködésen alapuló fellépés jelentőségére hívták fel a figyelmet az egyetemi vezetők, amihez elengedhetetlen az összes szereplő közötti tiszta és nyitott kommunikáció (*Online replacement 2020.*)

A Magna Charta Universitatum Observatory (MCUO) hallatja hangját

A Magna Charta új változatának elmaradt júniusi bemutatását pótlandó az MCUO webinariumot hirdetett, mégpedig szeptember 18-ra. A dátum jelképes, mivel az a Magna Charta 1988-as aláírásának évfordulója. Sijbolt Noorda, a szervezet elnöke azal indokolta fellépésüket, hogy most váratlan helyzetben vagyunk, szükségünk van, szükségünk lenne iránytűre. Nem lehet elhalasztani az erről szóló diskurzust. „Mit tanulhatunk a Covid–19-től?” – a rendezvény címében jelzett kérdés egyértelmű. Két előadásra került sor.

Eva Egron Polak, az elnökség leköszönő tagja (a Nemzetközi Egyetemi Szövetség korábbi alelnöke) alapvető kérdéseket fogalmazott meg a felsőoktatás nemzetközi szervezete vonatkozásában. Megközelítése szerint az egyetemet ért kihívások a globális kihívások részét képezik. Ugyanis a járvány lebontja a falakat a társadalom és az egyetem között. Kiderült, hogy az emberiség sérülékeny, és benne az akadémiai világ is. A human tudományok vesztesre állnak a modern tudományok és technika mellett, hatalmas a forrásigény a válság megoldására, közben a társadalmi felelősségvállalás növelésére lenne szükség. Instabil az igazság és a bizalom a tudományokban, a nemzetköziesedés növeli a környezeti lábnyomot. A sérülékeny csoportok kiszorítása erősödik, az újrakezdés időpontja és körülményei bizonytalanok. Az egyetemek esetében nehéz egyensúlyt találni az akadémiai (minőségi) értékek követése és a hallgatók, tanárok, munkatársak egészségének védelme, valamint az intézmény gazdasági túlélése között. Korábban is megfogalmazott, de nem elégségesen követett értékek kerülnek előtérbe: szolidaritás, empátia, partnerség, transzparencia, az interkulturális értékek megértése, verseny mellett együttműködés, erősebb és kiterjedtebb társadalmi felelősség. Az újrakezdést az értékek újragondolásával kell kezdeni.

Francesco Ubertini, a Bolognai Egyetem rektora arról a sokkról beszélt, amely egy 1088 óta folyamatosan működő intézményt ért. Be kellett zárni, amire közel ezer éve

még nem volt példa. A gyors online áttérés és a túlélés sikerének kulcsa az volt, hogy az egyetem hatalmas innovációs erőket vetett be, és megmutatkozott a patinás intézmény rezilienciája (a fogalom sokféle értelmében). (*What lessons 2020.*)

Helyzetkép Európában

Az EUA gyorsan reagált az eseményekre. Szinte azonnal, már 2020 márciusában meghirdetett egy survey jellegű vizsgálatot a tagesyetemek körében. Az online kérdőívet április 6. és június 19. között lehetett kitölteni. A több mint 800 tagból 214-től érkezett válasz, amelyek feldolgozása után szeptemberben hozták nyilvánosságra az első eredményeket. Így ezek lényegében a naptár szerinti első (egyben Covid-19-hatás szempontjából is első) félévben történekről adnak képet. (A vizsgálatra az Európai Bizottság DIGI-HE projektje keretében került sor. A 2020-ban elindított hároméves program a felsőoktatási intézmények digitális stratégiájának kiépítéséhez kíván támogatást nyújtani az intézményektől gyűjtött információk feldolgozásával.) (*DIGI-HE 2020.*)

Eszerint 2020 márciusában az európai egyetemek döntő többsége, 95%-a, bezárta campusait (4%-a csak egyes fakultásait), és áttért a digitális oktatásra, annak valamilyen formájára. Ez a lépés igen változatos megoldásokban testesült meg, amiben szerepet játszott a méret, az akadémiai irányultság, az oktatás szakmai területe. Az egyes intézményeken belül a karok és intézetek más-más utat járhattak. Természetesen a távoktatás, az online formák használata már jelentős mértékben elterjedt, de a hirtelen előállt rendkívüli állapotra, a gyors és szinte teljes átállásra nyilván senki sem számított. Ez tekinthető történelmi lehetőségnek egy alapvető modernizációs lépés megtételéhez.

Miközben a tanárok és a hallgatók lényegében jól helyt álltak ebben a gyors fordulatban és kedvezően fogadták azt, annak jónéhány negatív társadalmi hatása máris érzékelhető (ilyen a digitális szakadék látványos megnyilvánulása különböző hallgatói és tanári csoportokban, a munka mellett tanulók állásvesztése, a személyes társadalmi kapcsolatok megszűnéséből adódó pszichológiai problémák köre). Az intézmények előrejelzése a következő tanévre az, hogy a hallgatók nagyjából egyharmadát tudják majd fogadni jelenléti oktatás formájában. Ki kell dolgozniuk az ebből következő stratégiákat, amelyekkel meg lehet találni az optimális egyensúlyt a különböző oktatási formák között.

A járvány első áldozata a nemzetköziesedés és a tanulmányi mobilitás. A határok lezárása, az utazási korlátozások közvetlen akadályt jelentenek, és a sokféle adminisztratív szabály is rontja a mobilitási kedvet. Az intézményeknek meg kell tanulniuk a „mobilitás otthon” leckét. A másik (kevésbé látványos) nagy vesztes a kutatás, a különböző finanszírozási és technikai korlátozások következtében. De kivételt képez néhány olyan nagy kutatási terület, mint a gyógyszerkutatás, a gyógyításhoz, az egészségügyhöz kapcsolódó kutatás, a válságmenedzselés és a közpolitika területe. A társadalom és a döntéshozók szemében jelentősen megnő ezen kutatási tevékenységek presztízse, kézzelfoghatóvá válik közvetlen hasznosságuk, hiszen tőlük várható a járvány leküzdésében elengedhetetlen gyógyszerek és gyógymódok megtalálása, az egész folyamat eredményes vezényléséhez szükséges tudás felmutatása. Ebben a folyamatban felértékelődik a nemzetközi és intézmények közötti kooperáció, az interdiszciplináris megközelítés. (*European Higher Education 2020.*)

Felkészülés a Bologna-folyamat harmadik évtizedének megnyitására

A 2020. november 19-re meghirdetett miniszteri konferencia előkészítéséhez járult hozzá az EUA által szervezett webinárium sorozat. Az online világ ezúttal kínálta azt a lehetőséget, hogy a rendkívüli jelentőségű miniszteri konferencia előtt a széles európai egyetemi közösség megvitathassa a következő évtized terveit. Összesen hét webináriumról állt a sorozat, egy-egy alkalommal a már megszokott nagy Bologna-témákról cseréltek eszmét az EUA és az Európai Bizottság képviselői, egyetemi vezetők és szakértők. Jelen tanulmány kérdésfeltevése számára három webinárium nyújtott közvetlen tanulságokat.

A teljes címe szerint Nemzetköziesedés és mobilitási politikák és gyakorlatok címet viselő rendezvény (okt. 13.) témájának kiemelkedő jelentőségét adta, hogy a Bologna-reform elsődleges céljai között kezdettől fogva szerepelt a nemzetközi hallgatói, tanári és munkatársi mobilitás támogatása, kiterjesztése. A képzési szerkezet összehangolása és a minőségbiztosítás európai szintű harmonizálása, mint nagyszabású reformtervek ezt a célt szolgálták. Bár komoly előrelépés történt ebben a tekintetben az első húsz év során, végül is csalódást okoztak az eredmények. 2009-ben a nemzetközileg mobil hallgatók aránya tekintetében a 20% elérését tűzték ki célul 2020-ra. A jelenlegi (2020-as) adat 9,4%... Közben a váratlanul gyors globalizálódás gyökeresen új helyzetet teremtett. Vajon a Bologna-keretek megfelelőek-e az ügy kezelésére? A kérdést már az utóbbi évtizedben nagy figyelem övezte, és értelemszerűen a következő évtizedben is releváns lesz. A szakértők azt várták, hogy a kibocsátandó konferencianyilatkozatban nagy hangsúlyt kap az inkluzivitás mint társadalmi cél, a ma már jól ismert akadályozó tényezők leépítése, továbbá az új utak keresése. A Covid-19 következtében élesen merül fel az új, a megszokott fizikai mobilitáshoz képest alternatív, új utak keresése. A fizikai mobilitás nagyon sebezhető. Az intézményekben az erre a funkcióra szakosodott egységek aggódnak a túlélésükért. A szakértők egyelőre kevésbé félnek még a pénzügyi megszorításoktól, pedig azok bizonyára meg fognak jelenni nemzeti szinten, és várható, hogy az intézményekben veszít a jelentőségéből a nemzetköziesedés egésze, legalábbis a fizikai formában megvalósuló elemei. (*EUA Webinar Series 2. 2020.*)

A tanulás és oktatás területén megjelenő digitalizálás témája 2015 óta szerepel a Bologna-folyamatban, mégpedig egyértelműen ösztönző attitűddel. A digitálisan támogatott tanulás és oktatás webinárium (okt. 20.) nyilván a már Covid-19-tapasztalatokkal rendelkező jelen helyzettel és a jövőben várható tendenciákkal foglalkozott. Az előbbiekben említett DIGI-HE 2020 projekt keretében az EUA egy korábban eltervezett adatgyűjtést is végzett a tag egyetemek körében, kifejezetten a digitalizálás fejleményeiről. A március-júniusi időszakban 368 egyetemtől érkezett válasz (48 országból, tehát minden EHEA-országból). A kérdőívben rákérdeztek a Covid-19 előtti és a megjelenése utáni időszakokra is. Mivel 2014-ben volt már hasonló adatfelvétel, lehetőség lesz a longitudinális elemzésre. 2020 novemberében-decemberében várható az eredmények nyilvános bemutatása. Az előzetes adatok alapján mindenesetre megállapítható, hogy 2020 tavaszán öt nap alatt nagyobb változás állt be a vizsgált területen, mint a megelőző öt év során. 2014-ben az egyetemek 63%-ának létezett stratégiája a digitalizálással kapcsolatban, 2020 nyarára ez az arány 88%-ra emelkedett. Az intézmények általában komplementer formaként gondolják el a tradicionális (személyes jelenlétén alapuló) és az

online kurzusokat. Megoszlanak a vélemények a fokozathoz vezető online kurzusokról. Felmerült az intézmények közötti együttműködés keretében a közös online kurzusok meghirdetése. Ma még megválaszolatlan kérdés, hogy közép és hosszú távon mi lesz a sorsa az online tanulásnak és tanításnak, milyen nyomás nehezedik majd az intézményekre a hagyományos rendszerhez való visszatérést illetően (a 2020. tavaszi szemeszterben a hallgatók jelentős része pl. a személyes jelenléter erősen hiányolta). Nem látható előre, hogy milyen finanszírozási vagy más támogatásra számíthatnak az intézmények az új formák hosszabb távot megcélzó bevezetéséhez. Alapvető és bonyolult kérdéseket érint a digitális tanulás és oktatás beépítése a minőségbiztosítás és az elismertetés rendszerébe. (EUA Webinar Series 3. 2020.)

„Rugalmas tanulás: mikrovégzettségek, mint a tanulás és tanítás erősítésének útja az Európai Felsőoktatási Térségben” hosszú címet kapta az október 27-i webinárium. A „micro-credentials” téma nem teljesen új, már két éve foglalkozik vele egy Erasmus+ projekt. Újdonság értékét most az adja, hogy az EUA a témának a Bologna-rendszerbe való beillesztését veti fel, illetve már kutatja is. Ugyancsak foglalkozik az ügygel a Nemzetközi Bologna Bizottság (BFUG). Miről is van szó? Olyan képzési formáról, aminek a definíciója körül még nincs konszenzus. Igen sokjelentésű, összetett tartalmú jelenség, ami kapcsolódik az életen át tartó tanulás ügyéhez és a tömeges nyitott online kurzusokhoz (MOOCs) is.

A Covid-19-jelenség kifejezetten felgyorsította az eseményeket, mivel az alapgondolat a rugalmasság (eddig még nem tapasztalt mértékben), az online dominancia, a lehetőségek „végtelen” kiszélesítése az igen változatos összetételű tanulni vágyók számára. (Formális, nem-formális – állami-magán – munkaerőpiaci kapcsolódás – finanszírozási forma – átképzés, továbbképzés, alapozó képzés stb.) Az EUA – értelemszerűen – a felsőoktatási intézmények kezébe adná az új forma uralását, és a Bologna-rendszerű végzettségek rendszerében való elhelyezését (amihez jó alapot ad a már bevált ECTS típusú kreditrendszer). Kiemeli a pozitív társadalmi-gazdasági hatását, szintáttörést vár tőle a sokféle belépési, továbbhaladási akadály csökkentésében. A legnehezebb, egyben döntő kérdés a minőségbiztosítás és az elismertetés rendszerének a kialakítása, beleértve a munkaerőpiaccal való megegyezést is (ez utóbbi aktor egyelőre alig tud valamit az ügyről). És ismét lehet aggódni a felsőoktatás jövője miatt, mivel itt, már megint „a falak látványos lebontásának” tanúi vagyunk... (EUA Webinar Series 4. 2020.)

A római miniszteri konferencia kommunikéje

2020. november 19-én – online formában – lezajlott a Bologna-folyamat harmadik év-tizedét meghirdető konferencia (virtuálisan Róma volt a helyszíne). Az előzmények értékelése, az új dekádban megvalósítandó célok bemutatása mélyebb elemzést, erre irányuló tanulmányt igényel. Jelen írás figyelme a konferencia kommunikéjének szövegére korlátozódik, azon belül is a Covid-19 témával kapcsolatot vállaló elemekre.

A kommuniké bevezető része drámai hangnemben írja le a pandémiát, ami váratlan erősséggel ébresztette rá az emberiséget arra, hogy milyen nagyerejű kölcsönös függés jellemzi a létét, és milyen erősen sérülékeny. E tanulságokat figyelembe kell venni a jövő víziójának tervezésénél. Három alapvető jellemzőt fogalmaz meg, amelyek a felsőoktatás számára irányadóak. Az *inkluzivitás* az az érték, amelynek követéséhez a digitális megoldások új eszközöket adnak, de a már ismert megoldások jóval szélesebb

bevetésére is lehet és kell törekedni, amire a Covid-19 ébresztette rá a felsőoktatás szereplőit. Az *innovativitás* kiemelt megnyilvánulási formája lehet most az oktatás-tanulás világában a mikroképzettségek rendszerének kiépítése, amely a maga konkrétságában és összetettségében a következő évek közvetlen és gyorsan teljesítendő feladata. A *kölcsönös összekapcsolódást* magasabb dimenzióba kell helyezni. Ehhez adhatnak keretet az egyetemek új típusú szövetségei, ahol az együttműködés hosszú távú, mélyebb és sokoldalúbb jellege kibontakozhat. Az intézmények közötti valódi szolidaritás alkalmas lehet a sérülékenység kivédésére, a sokoldalú együttműködés pedig a teljesítmény színvonalának emelésére ösztönözhet. (First 17. 2020.)

Jelen sorok írója előtt a fentiek alapján két fő vonulat bontakozik ki az európai felsőoktatás, a felsőoktatási intézmények számára a következő években. Az egyik az akadémiai teljesítmény területe, ami az új típusú egyetemi szövetségek talaján bontakozhat ki. A másik a tömeges igényeket kielégítő, több fontos társadalmi és gazdasági probléma megoldásához hozzájáruló mikrovégzettségek beépítése a felsőoktatási rendszerbe. Mindkét vonulatra igaz, hogy itt nem a már ismert megoldások „javított változatának” bevetéséről van szó, hanem azok gyökeres meghaladásáról, elvileg új szemléletről. (EHEAROM 2020.)

A Quacquarelli Symonds survey sorozata

A QS cég 2004-től szállt be a nemzetközi egyetemi rangsorkészítés versenyébe, és azóta igen sikeresen működik ezen a területen. Közben tevékenységi körét kibővítette, különböző témakörökben végez globális és regionális vizsgálatokat, vállal szolgáltatásokat felsőoktatási intézmények és hallgatók számára. A magas szakmai színvonal és az analitikus megközelítés mellett arról híres, hogy mindig megtalálja a legfrissebb fontos és nagy érdeklődésre számot tartó vizsgálandó témákat. Ezúttal is így járt el. Már 2020 februárjában megindította globális kiterjedésű, survey jellegű adatfelvételeit a Covid-19 hatásáról.

A szerteágazó releváns témák közül a talán legérzékenyebbet, legsebezhetőbbet, a nemzetközi hallgatói mobilitás sorsát célozták meg. Az intézmények szintjén egyrészt azt vizsgálták, hogyan változtatták meg a felsőoktatási intézmények rekrutációs stratégiájukat, tevékenységüket, másrészt azt, hogy hogyan készülnek fel az őszi újrakezdésre, hogyan kívánják megvédeni meglévő és várhatóan most belépő hallgatóikat. Ami a hallgatói vizsgálatot illeti, ott a mobilitási terveket, motivációkat és azok időbeli változását kívánta feltárni a nagyszabású projekt.

A leendő nemzetközi hallgatók körében végzett vizsgálatosorozat azokat a hallgatókat kereste meg, akiknek a tervei között szerepelt, hogy a következő (őszi) szemeszterben külföldön fognak tanulmányokat folytatni, valamilyen formában (BA/BSc, MA/MSc, PhD szinten). 2020 márciusától augusztusig havonta keresték meg őket. Augusztusban készült el az összegezés (közben havonta publikáltak jelentéseket az egyes altémákról). A survey sorozat folytatódik a 2020/21. tanév első szemeszterében, új, közben relevánssá vált kérdésekkel.

Az online megkeresésre 66 ezer hallgató reagált 198 országból (augusztusi hullám). A válaszolók felét az üzleti, a műszaki és az orvosi (fogorvosi) képzésre készülők tették ki. A nyilvánvalóan nem reprezentatív, de a nagy részvételi létszám következtében használható eredményeket hozó adatok alapján képzési szint, képzési terület és föld-

rajzi hely szerinti bontásban dolgozták fel az adatokat. A kérdések a mobilitás gyakorlati összefüggéseire irányultak. Hogyan változtak a hallgatók tervei a válság kibontakozása során, egy „ideális” világban mikor szeretnék megkezdeni külföldi tanulmányaikat, mire számítanak az oktatás módja tekintetében (személyes, online, blended – érdekl-e őket egyáltalán a mobilitás, ha online formában történik). Mire számítanak a tandíj tekintetében (online esetben lesz-e csökkentés), és fel vannak-e készülve pl. arra, hogy a tanév online formában indul, de a szemeszter folyamán később személyes formára térnek át. Hogyan és milyen gyakran szeretnék információt kapni a megcélzott intézménytől a várható fejleményekről.

Az intézményi vizsgálat is márciusban kezdődött és a nemzetközi mobilitásért felelős vezetőket célozta meg (augusztus 11-ig 1700 válasz érkezett). A döntő kérdés az volt, hogyan változott meg az egyetemek viselkedése a vírusválság következtében. Mire számítanak a felelős vezetők a nemzetközi hallgatói létszám alakulását illetően, és a várható csökkenésnek mik lesznek, lehetnek a kiváltó okai. Milyen gyors támogatást várnak az intézmények a kormányzatoktól a „károk enyhítésére” (vízumügyek, utazási folyosók nyitása, szélesítése, többletösztöndíj, munkavállalási vízum beígérése a tanulmányok mellett, karanténmentesség, a lakhatás támogatása). Rákérdeztek az intézményi stratégia megváltoztatásának olyan lényeges pontjaira, mint a kibocsátó országok körének szélesítése, tandíjcsökkentés az online forma esetében. Végül egészen gyakorlatias kérdéseket is feltettek: milyen formában történik várhatóan az oktatás a következő (őszi) szemeszterben, mikor kezdik a tanévet, milyen egészségvédelmi intézkedéseket vezetnek be a nemzetközi hallgatók körében. (*The Coronavirus Crises 2020.*)

A fenti rövid bemutatás képet ad a QS survey tematikai gazdagságáról, ami jó információforrás a globális helyzetről, miközben figyelembe kell venni a rendkívül gyors időbeli elavulás tényét, de egyben a longitudinális áttekintés lehetőségét is. Így a 2020 júniusi és júliusi jelentés, valamint az új rekrutációs gyakorlatról készült anyagok is értékes információbázist adnak. (*The outlook for university admissions 2020; How universities are addressing 2020; Maximizing potential 2020; The New Virtual Student Journey 2020.*) A jelenlegi fázisban fontos tanulság, hogy a világban sokféle megoldás, útkeresés tapasztalható, hasonlóan az előrejelzésekhez.

A globális dimenzió

A Nemzetközi Egyetemi Szövetség (IUA) a világ vezető egyetemi szövetsége, taggyeteimei 120 országban működnek. 2020-ban a Szövetség három lépcsőben megvalósítandó survey sorozat lebonyolítását indította meg, hogy friss információkkal tudja ellátni az egyetemi világot a Covid-19 hatásairól, a válsághelyzet megoldására tett erőfeszítésekről. Az első online adatfelvételt március 25. és április 17. között került sor, amely az azonnali hatásokat kívánta feltárni, az erről készített első jelentést pedig május 7-én tették közzé. A második hullám 2020 októberében indult, amikor már elkezdődött az őszi félév, és a középtávú hatások is mérhetőek voltak. Az eredményekről szóló jelentést 2020 végén mutatják be. A harmadik hullám a hosszabb távú hatásokat fogja vizsgálni, 2021-ben, a járvány remélhető lecsengése után. (*Covid-19 2020.*)

Jelenleg az első hullám eredményeit tudjuk értékelni. Az adatfelvétel a felsőoktatási intézmények minden típusára kiterjedt (szakmai irányultságtól és más jellemzőktől

függetlenül). Összesen 576 válasz érkezett 424 egyetemről, 109 országból (az IAU-nak 9670 tagja van). Végül 424 (tisztított) kitöltött kérdőívet dolgoztak fel.

A kis abszolút számok és az intézmények mérhetetlenül bonyolult sokfélesége következtében az eredmények csak vázlatos képet tudnak adni a globális helyzetről, összefüggések keresésére lényegében nincs mód. Az információk feldolgozásánál első megközelítésben csak a négy nagy régió (Afrika, Észak- és Dél Amerika, Ázsia és a Pacifikus térség, Európa) szerinti bontást használták. A mintában felülreprezentált volt Afrika és Európa. Az első szembevető (bár nem váratlan) megállapítás szerint Afrika lényegében minden tekintetben más helyzetet mutat, mint a többi régió, alapvetően az infrastruktúra, benne a digitális infrastruktúra elmaradottsága miatt.

A megcélzott témák a viszonylagos teljességet kívánták lefedni: a Covid-19 hatása a hallgatói beiskolázásra, a közpolitikai fejlemények, kormányzati támogatások; a Covid-19 hatása az oktatásra és tanulásra, a kutatásra, a közösségi elkötelezettségre és néhány más területre (finanszírozási összefüggések, krízismenedzsment).

Az eredményekből kibontakoznak azok a rendkívüli erőfeszítések, amelyeket a 2020 őszen kezdődő akadémiai év elvesztésének elkerülésére, a jövő tervezhetősége érdekében tettek az intézmények, az erős bizonytalanság körülményei között (mint a magán-, esetleg a közösségi támogatások csökkenése). Másfelől nagy nyomás nehezedett az intézményekre, hogy együttműködjenek és közben őrizzék meg rezilienciájukat, kreativitásukat.

Egyértelműen megmutatkozott a veszély, hogy növekednek az egyenlőtlenségek az intézmények között egy-egy régió belül (a technológiához való hozzáférés terén, a hallgatói létszámtól való finanszírozási függés tekintetében). Súlyos nehézségeket okoz a járvány a kutatás területén is, de egyúttal kiemeli a felsőoktatási intézmények pótolhatatlan szerepét a témával kapcsolatos kutatások vonatkozásában. Így akár nőhet is a felsőoktatás presztízse a társadalom közvetlen és érzékelhető szolgálata következtében. Megerősödhet a tudományos evidencia és a tudás becsülete, amelyet az utóbbi időben megkérdőjeleztek az „igazságon túli” megközelítések. A járványveszély viszont a bezárkózáshoz vezet, tehát a megállítása mindennél fontosabb. Nemcsak a védőoltás kifejlesztése, de a járvány keltette társadalmi és gazdasági válság, a kulturális krízis is csak globális összefogás útján küzdhető le. (Marinoni–Land–Jensen 2020.)

Szélesebb spektrumú, hosszabb távú szempontok

A Covid-19-válsággal foglalkozó vizsgálódások, az arról való töprengések – érthető okokból – elsősorban gyakorlatias kérdésekkel foglalkoznak. Közben, más-más megközelítésben felmerülnek a témára vonatkozó etikai kérdések, a hosszú távú gondolkodás igénye. Ezek mondanivalójára általában jellemző, hogy nem teljesen új normákra hívják fel a figyelmet, hanem arra utalnak, hogy a jól ismert emberi és társadalmi értékeket az adott veszélyhelyzetben a megszokottnál következetesebben kellene betartani. Nem árt azonban, ha a szakértők szisztematikusan összegyűjtik őket, és kiemelik aktuális jelentőségüket, hasznosíthatóságukat. Christoph Stückelberger, a felsőoktatásban releváns értékekkel foglalkozó neves kutató (és a szakértők globális networkjének vezetője), egyenesen tíz alapvető etikai témát jelöl meg, amelyeket most fokozott mértékben, a speciális helyzethez igazodva figyelembe kell venni. Ez adja az akadémiai szereplők hitelességének bázisát, amelyre a bizonytalanság körülményei között igen nagy szükség van. A mérték-

letesség a hatalomgyakorlásban, a szolidaritás, a tudományos integritás, az őszinteség az információátadásban, az egyenlő bánásmód, a rugalmasság és a hitelesség egyaránt megjelenik a felsorolásában (Stückelgerber 2020).

Az intézményi gyakorlat szintjén figyelemre méltó, hogy négy brit felsőoktatás szövetség (Universities UK, Universities UK International, Association of Colleges, Independent Higher Education) 21 oldalas kiadványt állított össze azon alapelvekről és útmutatásokról, amelyeket ajánlatos követni a pandémia körülményei között a kollaboratív, partnerségen alapuló oktatásban. Stratégiai és operatív tervezés, a minőség és a sztenderdek (a kreditadás, a tanulási eredmények, a vizsgáztatási rend területén), a panaszok és felszólamlások kezelése, a kommunikáció, a hallgatók és a munkatársak támogatása, a nemzetközi oktatás speciális vonatkozásai képezik a fő fejezeteket. Az egyes területeken konkrét, életszerű példákkal illusztrálják a kívánatos eljárást (Principles and Guidance 2020).

Az előbbieken már bemutatott EUA survey gyorsjelentés azzal zárul, hogy megállapítja: 2020 őszének elmúltával (a járvány csillapodásával párhuzamosan) ki kell építeni egy újfajta normál állapotot. A fenyegetettség az egészség területén csökkenhet, de a bizonytalanság még sokáig fennmarad. Igen eltérő időbeli esélyeik vannak a felsőoktatási intézményeknek az újfajta „normális állapot” eléréséhez. Nincs értelme a jelen kihívásai ellen tevékenykedni, inkább tanulni kell belőlük, mivel rámutattak a megszokott működés sok, tényleges anomáliájára. Kérdés, hogy az akadémiai autonómia terén milyen korlátozások következnek be? Feltételezhető-e, hogy elegendő szubszidiaritási erő érvényesül az egyetemek világában, hogy alapvetően önállóan küzdjék le a válságot? A fenntarthatóság és a reziliencia fogalma várhatóan előtérbe kerül. Előfordulhat, hogy a jelenleg (a köztudatban) még mindig dominánsnak tartott, ún. kolleghiális egyetemi modell, amelyet sokszor vádolnak statikus jelleggel, a változások iránti ellenszenvvel, a jelenlegi helyzetben – több vonatkozásban – inkább hasznosnak bizonyul. Az adaptivitás, a változás és a megőrzés egyensúlya előtérbe kerül. A pénzügyi kondíciók várhatóan kedvezőtlenek lesznek, a kormányzatok a gazdaság és az egészségügyi ellátás életben tartását helyezik majd előtérbe, a kutatás területén döntően az ezeket segítő témák, a gyorsan hasznosítható eredmények produkálása kap majd támogatást (European Higher Education 2020).

Végző soron megállapítható, hogy a tanulmány bevezető részében feltett kérdésekre ma még nem lehet többé-kevésbé használható választ sem adni. Szükség van néhány év tapasztalatára. Mégpedig olyan tanévekre, amelyekben a felsőoktatási intézményeknek (és a további aktoroknak) nem kell már frontálisan küzdeniük a járvánnyal. Talán nem is ezek a valódi kérdések. Az máris látszik, hogy a felsőoktatás igenis képes a gyors reagálásra, és a súlyos kihívásra nemcsak a védekezéssel, a túlélés biztosításával válaszol, hanem kifejezetten új gondolatok megfogalmazásával is, amihez bátorság, kockázatvállalás és fantázia kell. Tehát remélni lehet, hogy a járvány lezárulása után nem lesz restauráció, hanem a kényszerhelyzetben kiérlelt intézményi innovációk tartósan beépülnek a működésbe.

IRODALOM

- Covid-19 (2020) *Higher Education challenges and responses*. International University Association IUA. <https://www.iau-aiu.net/COVID-19-Higher-Education-challenges-and-responses> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- DIGI-HE (2020) *A strategic reflexion tool on digitalisation at European Higher Education Institutions*. European University Association. <https://eua.eu/101-projects/772-digi-he.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EHEA (2020) Ministerial Conference Rome. <http://ehea.info/page-ehea-ministerial-conference-rome-2020> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EHEAROM (2020) Rome Ministerial Communiqué 19 November 2020. http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EUA Webinar Series (2020) Universities building a better Europe. Towards the Bologna Process Ministerial Meeting. <https://eua.eu/events/122:2020-eua-annual-conference-webinar-series.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EUA Webinar Series 2. (2020) Internationalisation and mobility policies and practices. <https://eua.eu/events/149-eua-webinar-series-towards-the-bologna-process-ministerial-meeting.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EUA Webinar Series 3. (2020) Digitally enhanced learning in the European Higher Education Area. <https://eua.eu/events/145-eua-webinar-series-towards-the-bologna-process-ministerial-meeting.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- EUA Webinar Series 4. (2020) Flexible learning: Micro credentials a way to enhance learning and teaching in the EHEA. https://www.eua.eu/events/146-eua-webinar-series-towards-the-bologna-process-ministerial-meeting.html?utm_source=social&utm_medium=Twitter&utm_name=Twitter-social-3-9-2020 [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- European Higher Education (2020) *European higher education in the Covid-19 survey*. European University Association. Briefing. https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- European University Association (2020) *European University Association, Upcoming Events* <https://eua.eu/events.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- First 17 „European Universities” selected (2020) A major step towards building European Education Area. European Commission – Press release. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_3389 [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- How universities are addressing (2020) How universities are addressing the coronavirus crises and moving forward Discover how universities are preparing for the upcoming academic year and adapting their strategies to address the ripple effects of the coronavirus crises. QS Published in July 2020. <https://www.qs.com/portfolio-items/how-universities-addressing-coronavirus-crisis-moving-forward-report/> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- HRUBOS I. (2018) Az egyetem válsága és megújulása. 1968, mint szakaszhatár. *Educatio*, Vol. 27. No. 3. pp. 415–426. <https://akjournals.com/view/journals/2063/27/3/article-p415.xml> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Magna Charta Universitatum (2020). <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020> [Letöltve:2020. 11. 25.]
- MARINONI, G., VAN’T LAND, M. H. & JENSEN, T. (2020) The Impact of Covid-19 on Higher Education around the World. IAU Global Survey Report. International Association of

- Universities. https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Maximizing potential (2020) Maximizing potential at virtual student recruitment events. Successfully recruiting students from around the world is more than just translating in-person interactions to the online space; institutions must utilize new opportunities for engagement and content sharing to stand apart from the competition. QS. <https://www.qs.com/portfolio-items/maximizing-potential-virtual-student-recruitment-events/> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- O'MALLEY, B. (2020) First 17 European Universities' Alliances Announced. University World News 27 June 2020. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=2019062708524036> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Online replacement (2020) EUA Annual Conference 16-17 Apr. 2020 Gdansk University of Technology, Gdansk. <https://eua.eu/events/122-2020-eua-annual-conference-webinar-series.html> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Principles and Guidance (2020) For collaborative teaching partnership during the pandemic. University UK, University UK International, Association of Colleges, Independent Higher Education. 2020 July. https://scholar.google.hu/scholar?q=Principles+and+guidance+for+collaborative+teaching+partnership+during+the+pandemic&hl=hu&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Signe the Magna Charta (2020) Observatory Magna Charta Universitatum. <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/sign-the-magna-charta> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- Skolars at risk (2020) <https://www.scholarsatrisk.org/about/> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- STÜCKELBERGER, Ch. (2020) COVID-19 and the Ethical Responsibility of Universities. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200410080845845> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- The Coronavirus Crises (2020) The coronavirus crises and the future of higher education QS 2020 Aug. <https://info.qs.com/rs/335-VIN-535/images/the-coronavirus-crisis-and-the-future-of-higher-education.pdf> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- The New Virtual Student Journey (2020) Changing Dynamics as a Result of the Coronavirus QS 2020. <https://info.qs.com/rs/335-VIN-535/images/QS-The-New-Virtual-Student-Journey.pdf> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- The outlook for university admissions (2020) The impact of the COVID-19. QS 2020 June. <https://www.qs.com/portfolio-items/outlook-university-admissions-impact-covid-19-report/> [Letöltve: 2020. 11. 25.]
- What lessons (2020) What lessons are we learn from Covid-19. <http://www.magna-charta.org/observatory-events/special-events/what-lessons-are-we-learning-from-covid-19> [Letöltve: 2020. 11. 25.]